

У условима међусобног и општег поверења, тржиште је економска институција која омогућава сусрет међу људима као привредним субјектима који своје међусобне односе уређују уговором и размењују аналогна добра и услуге у циљу задовољења личних потреба и жеља. Тржиште је подложно начелима такозване комутативне правде, којом се регулишу односи давања и примања међу равноправним субјектима.

Али у социјалном учењу Католичке цркве никада није утихнуо глас који је подсећао на важност дистрибутивне и социјалне правде да исту ту економију тржишта, не само зато што је уплетена у један шири друштвени и политички контекст, већ и због мреже односа кроз које се остварује. Тржиште, уистину, на коме важи искључиво начело једнаке вредности, не успева да створи оно друштвено јединство које му је неопходно да би добро функционисало. Када је лишено унутрашње солидарности и међусобног поверења, тржиште не може у потпуности обављати своју економску функцију. Данас је тог поверења нестало, а недостатак поверења је тежак губитак.

Павле VI је у енклици Популорум прогресио с умешношћу подвукао чињеницу да би баш тај привредни систем о коме је реч имао користи ако би у његовим оквирима била спроведена општа начела правде, јер богате земље прве би имале користи од развоја сиромашних земаља. Није било речи само о томе да се лоше функционисање реши путем једнократне помоћи. Сиромашне не треба сматрати „теретом“, већ извором (богатства) у сваком смислу, па и са економске тачке гледишта. Треба пак увидети да је погрешно оно што многи сматрају за тачно, а то је да економија тржишта мора по својој структури бити делом сиромашна и неразвијена како би у целини извукла максимум.

Трговачка логика и опште добро

У интересу је тржишта да подржи еманципацију, али да би се то заиста десило не може се ослањати искључиво на себе, будући да није у стању да сама производи оно што превазилази њене снаге. Мора црпсти моралну енергију из других субјеката, оних који имају потенцијал да је стварају.

Привредном делатношћу се не могу решити сви социјални проблеми посредством једноставне примене трговачке логике, него њу треба усмерити на достизање општег добра, што је, пре свега, обавеза политичке заједнице. Утолико треба водити рачуна о томе да је узрок озбиљној неравнотежи подела на чисто економску и на чисто политичку

делатност - односно, производња добара, са једне, и спровођења правде њиховом расподелом, са друге стране.

Католичка црква је одувек сматрала да привредну делатност не треба сматрати антидруштвеном. Тржиште само по себи није и не сме постати место на коме ће јак тлачити слабога. Друштво се не сме крити од тржишта, као да развој овога убија ипсо факто сваки прави људски однос. Наравно да је тачно да тржиште може бити негативно оријентисано, али не зато што је то његова природа, већ стога што га одређена врста идеологије може тако преусмерити. Не треба заборавити да нема тржишта у изворном облику. Оно облик добија из културолошких конфигурација које га одређују и дају му правац. Привредом и финансијама може се, заиста, будући да су само средства, лоше управљати, као што бива када субјекти који њима управљају имају наглашено себичне побуде. Тако се средства, која су сама по себи добра, претварају у штетна оруђа. Али на тај начин помрачени људски ум ствара овакав исход, а не оруђе само по себи. Не треба стога кривити средство него човека, његову моралну савест, његову одговорност, личну и друштвену.

Према социјалном учењу Католичке цркве, могуће је градити истински људске односе - пријатељске, друштвене, солидарне узајамне - и у оквиру привредне делатности, а не само ван ње или „после“ ње. Поље економије није нити етички неутрално, нити је привреда по природи својој нехумана или недруштвена. Она је једна од људских делатности и као таква мора бити, уз поштовање етичких начела, саздана и уграђена у институционални оквир.

Велики изазов стоји пред нама - изазов који је у ово доба глобализације изронио на површину заједно са проблемима развоја и постао све захтевнији са поштравањем привредно-финансијске кризе - а то је да покажемо, како мислима, тако и делом, да не само да не може пренебрегнути или ублажити историјске принципе социјалне етике - транспарентност, поштење и одговорност - већ и то да принцип бесплатности у трговинским односима, као и начело дара као израза братства, мора да нађе своје место у оквиру свакодневних привредних делатности. Ово је у садашњем времену неопходно човеку, али и самој привреди. Ово је потреба, истовремено, за љубављу и за истином.

Моралне последице привредних одлука

Социјално учење Цркве одувек је говорило да праведност задире у све етапе привредне

делатности, будући да је свака од њих повезана са човеком и његовим потребама. Окупљање радне снаге, финансирање, производња, потрошња и све остале фазе економског циклуса не могу а да немају последице моралне природе. Свака одлука на привредном плану има последице моралне природе. Ово нам потврђују и друштвене науке и тенденције у савременој економији. Некада је, можда, и било могуће да прво привреда створи вишак вредности који ће онда политика да расподели. Данас би ово било тешко остварљиво, етапе привредне делатности нису просторно ограничене док власти и даље управљају углавном на ограниченој територији. Из тог разлога, канон правде мора се поштовати од самог почетка, док је привредни процес још у току, не по његовом окончању или са стране. Требало би, осим тога, унутар тржишта створити простор да се привредном делатношћу баве они који по слободној вољи бирају за ту своју делатност неки циљ који неће бити само профит, а да при том не одустају од идеје да створе вишак вредности. Многолики видови привреде инспирисани иницијативама верске и мирјанске природе доказују да је то у пракси могуће.

У ери глобализације привреда прима утицаје конкурентних модела (тржишног) понашања, међу којима има великих културолошких разлика. Привредно-предузетнички потези који одатле настају углавном успевају да се нађу у пољу комутативне правде. У привредном животу потребна је, без сумње, институција уговора, да регулише размену једнаких вредности. Али исто тако потребни су правични закони и облици редистрибуције које би утврђивала политика, а онда и дела која би носила печат духа даривања. Глобалној економији изгледа више лежи онај први начин размишљања, са уговореном разменом, али указује се, директно или индиректно, и потреба за друга два начина размишљања, политичким и оним где се вреднује даривање без узвратне добити.

Тржиште, држава и грађанско друштво

Мој претходник, Јован Павле II, указао је на ту проблематику када је, у *Centesimus annus*, подвукао потребу за трочланим системом који би сачињавали тржиште, држава и грађанско друштво. Он је у грађанском друштву препознао најпримеренији оквир за економију бесплатности и братства, али тиме није хтео да каже да такве економије не може бити и на она друга два места. Данас можемо рећи да огранци економије морају бити схваћени као различите димензије исте реалности: у свима њима, у другачијој мери и на специфичан начин, мора постојати аспект узајамног, братског, давања. У ери глобализације, привредна делатност се не може одвојити од бесплатности, која је семе и храна солидарности и осећаја дужности пред потребама правде и заједничког добра, заједно са разним њиховим субјектима и актерима. Ради се, у крајњој анализи, о конкретном и дубоком испољавању економске демократије. Солидарност на првом месту значи да се свако осећа одговорним за свакога, што значи да се она не може препустити само држави. Ако смо раније могли да мислимо да је требало пре свега искати правду,

да би јој се даривање потом само придодало, данас знамо да се без бесплатности ни правда не може остварити. Потребно нам је, тако, тржиште на коме слободно, у једнаким условима и са једнаким правима, могу радити предузећа са различитим институционалним циљевима. Поред приватне фирме која за циљ има добит, и поред разних облика јавних предузећа, мора бити места да се укорене и изразе производне организације са узајамним и социјалним опредељењем. И из њиховог међусобног конфронтирања на тржишту може се јавити нека врста хибридног предузетничког наступа, односно осетљив слух за цивилизовање привреде. Љубав у истини, у овом случају, значила би да треба дати форму и организацију оним привредним иницијативама које, иако се не одричу зараде, имају другачије виђење размене и добити која је сама себи циљ.

Нова класа менаџера

Тренутна кретања у међународној економији, искривљена и дисфункционална до крајњих граница, траже да се из корена промени и начин на који посматрамо предузетништво. Стари предузетнички начин размишљања и понашања нестаје, али зато уступа место неким новим структурама, које издалека уносе наду. Једна од највећих опасности јесте да предузеће полаже рачуне само инвеститорима, губећи на тај начин своју социјалну компоненту. Услед ширења и потребе за све масивнијим капиталом, све је мање предузећа у власништву једног улагача са осећајем дугорочне одговорности - а не само интереса кратког даха - за живот и резултате свог предузећа, и све је мање предузећа везано за само једну територију. А и такозвана делокализација производне делатности у предузимачу може да ослаби осећај одговорности према онима који остварују његове интересе, то јест према радницима, добављачима, купцима, природном окружењу и најширем околном друштвеном миљеу, у корист акционара који нису везани за неки одређен простор и стога су невероватно покретљиви. Међународно тржиште капитала данас заиста карактерише велика слобода деловања. А истина је и то да се шири свест да је неопходно да се „друштвена одговорност“ привреде подигне на виши ниво. Упркос томе што етичка гледишта од којих данас креће расправа о друштвеној одговорности предузетништва нису сва компатибилна са социјалним учењем Католичке цркве, извесно је све заступљеније убеђење да предузеће не може да води рачуна искључиво о интересима својих власника, већ мора да сноси одговорност и за све остале категорије субјеката који раде у његовом интересу: а то су запослени, купци, добављачи основних средстава за рад, локална заједница. Последњих година сведоци смо рађања једне космополитске класе менаџера, који често раде искључиво по упутствима акционара, у ствари анонимних фондова који одређују директорске плате. Ипак, и данас су бројни менаџери који су, далековиди, сваким даном свеснији дубоких веза између њиховог предузећа и локалне заједнице, или локалних заједница. Павле VI позива да озбиљно размислимо о штети коју трансфер капитала у иностранство, искључиво ради личне добити, може да нанесе сопственом народу. Јован Павле II упозорава да, поред економске, инвестиција увек има и моралну димензију. Све ово - морамо подвући - важи

и данас, иако је у међувремену тржиште капитала у великој мери либерализовано, а савремени технолошки менталитет може да наведе на убеђење да је инвестиција само техничко, а не хумано и етичко питање. Нема разлога да негирамо да одређени капитал може да донесе добро и ако га уложимо „напољу“, а не само у домовини. Али, морају се при том поштовати обавезе проистекле из правде, водећи рачуна и о томе како је тај капитал настао, и о штети која ће људима бити нанесена тиме што исти није уложен тамо где је створен. Треба избећи искушење да коришћење финансијских средстава буде шпекулативног карактера и да тражи само краткорочну добит, а не и одрживост предузећа на дуге стазе, његово верно служење реалној економији и сензибилитет да, на одговарајући и примерен начин, подржава привредне иницијативе и у земљама којима је развој преко потребан. Нема разлога да порекнемо да измештање производње, када са собом донесе инвестиције и образовање кадрова, може добро чинити становницима земље у којој је угошћена. Рад и обука универзална су потреба. Али није дозвољено преселити производни процес само да би се уживале посебне повластице или, што је још горе, ради израбљивања, а да при том истински не допринесемо, незаобилазним чиниоцима стабилног развоја, рађању јаког економског и друштвеног система у локалној заједници.

(Објављено у *Данасу*, 2.4.2009)